

Liivi pärandi äratamine Lätis

Lätis oleme pikalt olnud silmitsi probleemiga, et liivlased ega liivi pärand ei ole üldiselt eriti nähtavad. Selle leevendamiseks on Läti Ülikooli liivi instituut koostöös UNESCO Läti rahvusliku komisjoni ja kultuuriministeeriumile alluva Läti rahvusliku kultuurikeskusega kuulutanud 2023. aasta liivi pärandi aastaks, et pöörata tähelepanu ajalooliselt liivlastega asustatud Läti piirkondade liivi juurtele.

Võib eristada kahte olulisemat vaatenurka, kuidas liivlastest rääkida. Ühelt poolt on olemas läbi aastasade kestnud ja tänapäevani jõudnud liivi pärand – see on elav liivi keel ja elavad traditsioonid, mida kannavad edasi liivi kogukonda kuuluvad inimesed. Teisalt on laiem liivi jälg osa terve Baltikumiga ajaloost ja ühisest kultuuripärandist. Seda jälge on kõige rohkem näha Lätis.

Viimase kümne aasta jooksul oleme näinud justkui tammi murdumist Läti ühiskonna teadmises liivlastest, liivi pärandist ja selle rollist üldiselt. Läti avalikkuses oli veel 15 aastat tagasi üldlevinud arvamus, et liivlased on küll kunagi Lätis elanud, kuid surid välja XIII sajandil.

Sellel on hulk ajaloolisi põhjusi, millest võib nimetada muinasajajärgse liivi pärandi vähest nähtavust ametlikus läti-keelses koolihariduses ning läänemere-soome keeleperre kuuluva liivi keele erinevust balti keelte hulka kuuluvast läti keelest, mis on tinginud oma ja võõrast vastandava narratiivi tekke. Samuti on liivlaste arv nii Kuramaal kui ka Liivimaal viimase kaheksa aasta jooksul olnud väike, ligikaudu 2500 inimest. XX sajandil

mõlema maailmasõja ja Nõukogude piiritsiooni kehtestamise tõttu on liivi kogukond oma ajaloolistelt aladelt lahkunud ja elab tänapäeval hajusalt kogu Läti alal, peamiselt suurlinnades Riias ja Ventspilsis.

Väikesel, kuid tegusalt liivi kogukonnal – liivlasi on Lätis viimase, 2011. aasta rahvaloenduse järgi 250, kuid tegelikkuses 1500–2000 inimese ümber – on kulunud mitukümmend aastat pärast Läti taasiseseisvumist, et veenda Läti ühiskonda selles, et liivlased on endiselt olemas. Selle protsessi osa oli ka rahvusvahelise liivi keele ja kultuuri aasta tähistamine 2011. aastal Lätis ja Eestis. Tänapäeva liivluse nähtavaks tegemine oli väike muutus, kuid selle sammu astumine on nõudnud suuri pingutusi eriti viimase kümne aasta jooksul. Selle aja sisse jääb ka Läti Ülikooli liivi instituudi asutamine 2018. aasta 21. septembril. Samal aastal kanti Läti rahvuslikku vaimse kultuuripärandi nimistusse liivi kultuuriruum, mis hõlmab lisaks rahvakultuurile ka keelt ja tänapäevast liivi kultuuriprotsessi. Tänapäevase liivi kultuuriprotsessi vanust võib hinnata ligikaudu 200 aastale ja seda esindavad praegu tegutsevad liivi ansamblid, liivikeelne kirjandus ja liivi kunst. Tänapäeva liivi kultuur ei seisa paigal – esile kerkib üha uusi teoseid, nähtusi ja suundi.

Liivi pärand on oluline kogu Lätile

Nüüd on hakanud Läti ühiskonnas samm-sammult levima arusaam, et liivi keel ja kultuur ei ole ainult liivlaste, vaid see on kogu Läti riigi pärandi osa. Sellest lähtub ka tänavune liivi pärandi aasta. Võrreldes varasemate liivi keele ja kultuuri nähtavamaks muutmise pingutustega on nüüd kavas pöörata Lätis laiemalt tähelepanu

liivlaste pärandile, nagu linnamäed, keelelised iseärasused, liivipärased kohanimed ja traditsioonid. Liivi instituudi taotlus on selgitada, et liivi pärand võib puudutada iga Läti inimest, nii et ka Kuramaa liivi juurteta lätlased sellest aru saaksid.

2023. aasta sobib tähtpäeva-aastaks hästi seetõttu, et sada aastat varem, 1923. aastal toimus liivlaste ajaloos mitu olulist sündmust: 2. aprillil loodi esimene liivi ühiskondlik organisatsioon Liivi Liit (lv *Līvõd Īt*) ning 18. novembril pühitseti nii liivi lipp kui ka liivi hümn, millel on sama meloodia kui Soome ja Eesti hümnil.¹ Nii tähistame olulise, kuid samal ajal väga keerulise sajandi möödumist liivi tänapäeva kultuuri ajaloos.

Liivi pärandi aasta suurim sündmus oli liivi pärandi päeva (lv *līvõd pierāndõks pāva*) esmakordne tähistamine esimesel pühapäeval pärast kevadist pööripäeva, mis tänavu langes 26. märtsile. Selle eesmärk on ühel päeval aastas meelde tuletada ja hoida seda pärandi osa, mis on pärit liivlastelt. See mullu liivi instituudis sündinud algatus annab igäihele võimaluse lihtsate sümbolsete võtetega näidata koha või inimeste rühma seotust liivi pärandiga.

Selleks valisime liivi instituudis välja kaks suunda. Esiteks pakkusime võimaluse heisata liivi lipp või teha nähtavaks liivi lipu värvid (roheline, valge, sinine), näiteks värvides valgusega väljapaistvaid hooneid või rajatisi.

Teiseks soovisime seostada päeva Kuramaa liivlastelt pärineva lindude äratamisega, mis on üks omapärasemaid liivi traditsioone. Lindude äratamine on traditsiooniliselt tähistanud liivlastele kevad-

tööde hooaja algust: kevadise pööripäeva aegu (varem lihavõttepühade ajal), kui meri on lahti, minnakse vee ääres laulma üles rändlinde, kes rahvausu järgi ei lenda ära, vaid jäävad vee või jää alla talvituma. On võetud kaasa kuusk ja see ära ehitud.² Lindude äratamise laul käibib tänapäeval Kuramaa liivi keele idamurdel põhinevas liivi kirjakeeles enamasti sellisel kujul:

Tšitšõrlinkizt, tšitšõrlinkizt, ni um äiga ilzõ nüzõ, tšitšõr, tšitšõr!

Ni tēg maggõnd pitkõ unda, iestõ iezõ, pāvast pāvõ, tšitšõr, tšitšõr!

Liebbizt liestād maddõ mierrõ, võjlizt liestād mūzõ mierrõ, tšitšõr, tšitšõr!

Jõvād lūomõd maddõ mõtsõ, sudūd, okšid, mūzõ mõtsõ, tšitšõr, tšitšõr!

Jõvād pūošõd maddõ killõ, kõzzizt pūošõd mūzõ killõ, tšitšõr, tšitšõr!

Kierdõd neitsõd maddõ killõ, läiskad neitsõd mūzõ killõ, tšitšõr, tšitšõr!

Tšitšõrlinkizt, tšitšõrlinkizt, ni um äiga ilzõ nüzõ, tšitšõr, tšitšõr!

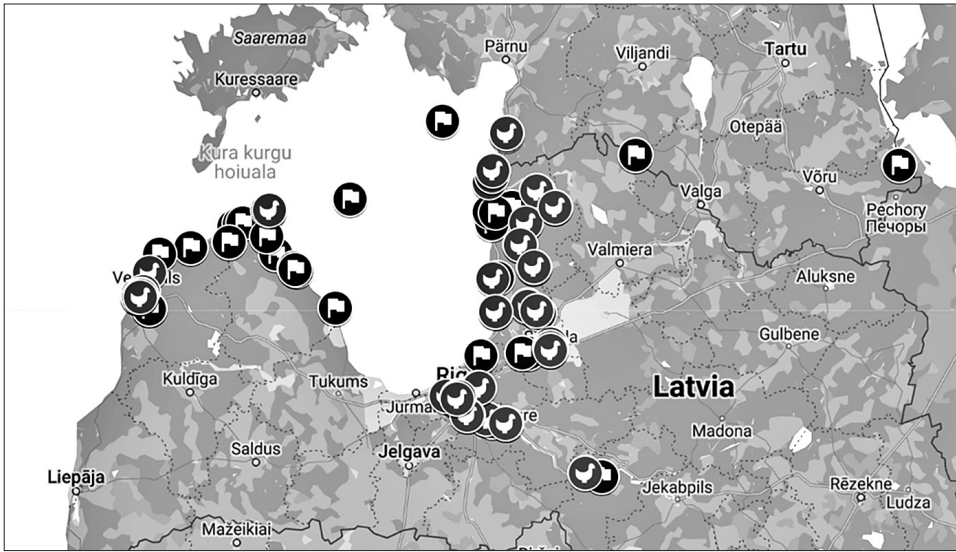
*Ni tēg maggõnd pitkõ unda, iestõ iezõ, pāvast pāvõ, tšitšõr, tšitšõr!*³

(Tšiitšoor-linnukesed, tšiitšoor-linnukesed, nüüd on aeg üles tõusta, tšiitšoor, tšiitšoor! / Nüüd te maganud

² Lindude äratamise kombest pikemalt vt **O. Loorits**, Liivi rahva usund I–III. Mit einem Referat: der Volksglaube der Liven. Tartu: Eesti Keele Instituut, 1998, I, § 16, lk 21–23.

³ **B. Šuvčāne**, Putnu modināšanas tradīcija. Livones.net, 8. III 2021, <http://www.livones.net/lv/norises/2021/putnu-modinasanas-tradicija?putnu-modinasanas-tradicija>. „Lindude äratamise” laulu 23 teisendit on avaldatud: **O. Loorits**, Volkslieder der Liven. (Õpetatud Eesti Seltsi Toimetused XXVIII.) Tartu: Õpetatud Eesti Selts, 1936, lk 215–223 (laulutüüp nr 232). „Lindude äratamine” on Veljo Tormise liivi rahvalaulude aineline koorilaulude sarja „Liivlaste pärandus” esimene osa (**V. Tormis**, Liivlaste pärandus. Teksti seadnud H. Tampere. (Unustatud rahvad 1.) Tallinn: Eesti Raadio ja Televisiooni Komitee, 1970).

¹ Hümnisõnad „Min izāmõ” on kirjutatud liivi luuletaja Kõrli Stalte (1870–1947; vt *Livõ lüolkub*: Ma aküb sinda vizzõ, türska! Liivi luulevalimik: Ma võtan su õnge, tursk! Koost V. Ernštreit, tlk V. Helde. (Tartu Ülikooli Paul Ariste soome-ugri põlisrahvaste keskuse üllitised 4.) Tartu: Tartu Ülikool, 2011, lk 42–45).

Kaart. Liivi pärandi päeva tähistati agaramalt Riia ümbruses ning kunagistel Salatsi liivi aladel. Iga lipp kaardil tähistab liivi lipu heiskamise või värvide eksponeerimise kohta, iga linn lindude äratamist või muud sündmust. Kaardilt jäävad välja sündmused Tallinnas.

pika une, ööst öösse, päevast päeva, tšiitšoor, tšiitšoor! / Paksud lestad meie merre, kõhnad lestad muusse merre, tšiitšoor, tšiitšoor! / Head loomad meie metsa, hundid-karud muusse metsa, tšiitšoor, tšiitšoor! / Head poisid meie külla, kurjad poisid muusse külla, tšiitšoor, tšiitšoor! / Nobedad tüdrukud meie külla, laisad tüdrukud muusse külla, tšiitšoor, tšiitšoor!

Lindude äratamise komme pärineb otseselt küll tänapäeva elavast Kuramaa liivi traditsioonist, kuid selle juured ulatuvad üsna kaugesse minevikku: linnu-motiivid on kesksed nii XIII sajandist pärit arheoloogilistel liivi ehetel kui ka teiste läänemeresoome rahvaste mütooloogias. (Kõige tuntum liivi arheoloogiline linnukujuline ehe on ka liivi pärandi aasta logol.) Seega seob see traditsioon liivi pärandit kogu sellel alal, kus liivlased on elanud ja mis hõlmab lisaks Kuramaa rannikule ka Läti alasid kogu Liivi lahe ümber,

sealhulgas Riia ümbrust ja Väina jõe piirkonda. Lindude äratamine sai liivi pärandi päeva siduvaks tegevuseks ka seepärast, et see on loomult lihtne: igauks saab osa võtta ja selleks ei ole vaja teha suuri ettevalmistusi, nagu ruume rentida.

Liivi pärandi päeva ette valmistades soovisime eelkõige äratada inimestes huvi ja arusaamist, et nende kodupiirkonnas on liivi pärandit ja nad ise on selle pärandi osalised. Seetõttu ei soovinud liivi institutut korraldada üritusi, vaid innustada ja koordineerida neid, selleks et inimesed hakkaksid liivi sümboliteid nähes uurima ja juurdlema, milline võiks olla nende kodukoha ja nende endi seos liivi pärandiga. Alustuseks kirjutasime kohalikele omavalitsustele lootuses, et siin-seal pannakse esimese sammuna välja liivi lipud. Mõte leidis loodetust aktiivsemat järgimist ja lõpptulemusena on liivi instituudi loodud interaktiivsel veebikaardil liivi pärandi päeva tähistajatena endast teada andnud 110 algatust, millest 60 puhul olid

väljas liivi lipud või värvid ja linde äratati talveunest rohkem kui 50 paigas (see arv ei hõlma kõiki kohalikke väiksemaid algatusi, mida ei registreeritud).⁴

Silmapaistvamad hooned, mis liivi pärandi päeval liivi värvidesse ehiti, olid Riia linnavalitsus, Läti rahvusraamatukogu, Ventspils kontserdisaal. Õigupoolest oli kogu Ventspils linn täis liivi lippe ja Ventspils vabasadam otsustas valgustada liivi värvides Oviši (lv Paṭikmō) tuletorni, mis on Läti vanim majakas.

Väga võimas vaatepilt, millest jagati hulgaliselt pilte sotsiaalmeedias, avanes Turaida lossi juures Koiva jõe ületaval Sigulda sillal, mille ühel poolel lehis kümme liivi lippu ja teisel poolel kümme Läti lippu. Kohalik liivi pärand oli suur avastus väga paljudele Sigulda linnas (sealhulgas linna turundajatele), kuigi Sigulda jääb vanale Koiva liivlaste asualale ja kogu teadaolev Sigulda ja Turaida muinasaegne ajalugu ongi kohalike liivlaste ajalugu.

Seega on peamiselt sümboolse algatusega levinud rohkemates paikades teadmine liivi pärandist, mis suunab inimesi oma kodukoha pärandit ise uurima ja mõtestama: näiteks kui lapsed küsivad vanemate käest liivi lippu nähes, mis lipuga on tegu, ei jää vanematel muud üle, kui see välja selgitada (nt telefonist). Väga oluline on, et enamik liivi pärandi päeva sündmusi ei olnud ametlikud – näiteks kohaliku omavalitsuse või mõne muu asutuse – algatused, vaid tulid rohujuure tasandilt ja nende eestvedajad olid väikesed kogukonnad või inimesed. See tendents on tänuväärset vastupidine Lätis viimasel ajal maad võtnud suundumusele, et ametlikud võimud mõtlevad välja uusi tähtpäevi, mida inimesed siis tähistama peaksid.

⁴ Liivi pärandi päeval toimunud sündmuste ülevaade koos kaardiga ja täiendav info liivi pärandi aasta kohta on kättesaadav veebilehel <https://libiesugads.lv/?ee>

Läti riigi kolm olulisemat põhiseaduslikku institutsiooni – presidendi kantselei, valitsus ja parlament – jäid tänavu liivi pärandi päeva tähistamisest kõrvale isegi hoolimata soovist osaleda, sest liivi lippu ei ole ametlikult kinnitanud riigi heraldikakomisjon ning seetõttu ei luba riigilipu seadus seda nende hoonete juures välja panna. Minu meelest ongi hea, et liivi pärandi päeva tähistamine õnnestus ilma ametliku nõudmise või eeskujuta. Läti parlamendi eestseisus on küll lubanud järgmiseks aastaks kaotada õiguslikud tõkked liivi lipu heiskamisele. See peegeldab muutusi ametlikul tasemel: ka sinna on jõudmas arusaamine, et liivi pärand ei ole ainult liivlaste asi, vaid on oluline kogu riigi jaoks. Siiski pean tunnistama, et mulle meeldib liivi lipu senine mitteametlik staatus: südames loodan, et liivi lipp jääbki omamoodi piraatlikuks lipuks, mida ametlikult ei kinnitata.

Väga aktiivselt tähistati liivi pärandi päeva Vidzemes ehk Läti Liivimaal kunagises Salatsi liivi piirkonnas, mis asub Liivi lahe ääres Riist põhja pool, kus naabrite eeskujul kasvas osavõtusoov nagu lumepall viimastel nädalatel enne kavandatud sündmusi. See on osalt seotud asjaoluga, et 2022. aasta lõpus kanti Läti rahvuslikku vaimse kultuuripärandi nimistusse Vidzeme liivipärane kultuuriruum, mis hõlmab liivlaste ajaloolist Metsapoolle ala ning mille keskmes ei ole tänapäeva liivlaste elav vaimne kultuur, vaid liivi pärand selles piirkonnas elavate liivlaste järeltulijate kultuuris, sealhulgas läti keele liivipärane murre ja muud liivi päritolu kultuurinähtused. Juba praegu võib öelda, et tänavune aasta on Lätis murranguline, kuna liivi pärandit on juba hakatud varasemast rohkem väärtustama.

Liivi pärandi päeva tähistati juba esimesel korral peale Läti ka Eestis. Liivi pärandiga otsesemalt seotud Eesti piirkondadest heisati liivi lipp Häädemeeeste

vallas Häädemeeste keskkooli ees, Treimani rahvamaja juures ning Metsapooli kooli ees, samuti Iklas Eesti ja Läti piiril, kus äratati ka linde. Liivi lipp oli mastis samuti Linakülas Kihnu muuseumi ees ja Ruhnu vallavalitsuse ees. Tallinnas elava liivi kunstniku Laura Šmideberga juhatusel äratati linde Pikakari rannas ja Fennougria Asutuse nõuniku Jaak Prozese algatusel ehiti liivi lipu värvides paeltega noor pärnapuu Tallinna kesklinnas Imanta tänaval, mis on saanud nime Henriku Liivimaa kroonikas mainitud liivlase Ymauti järgi.⁵ Põlisrahvaste omavahelise koostöö vaimus heisati liivi lipp veel Värskas Seto Instituudi juures ja Mulgimaal Lilli külamaja ees.

Liivi keel füüsilises ruumis: kohanimed teeviitadel

Liivikeelsete kohanimedete teeviitade toomise üle on Läti avalikkuses juba mitu aastat põhjalikku diskussiooni peetud ja tegu on olnud aktuaalse küsimusega, mis tänavu lõpuks Liivi rannas Põhja-Kuramaal lahenduse saab: 20. veebruaril paigaldati sinna esimene liivikeelne liiklusmärk,

⁵ Kroonika järgi tappis Ymaut 1198. aastal Riia lahingus Liivimaa piiskopi Bertholdi: „Episcopus equi ab eo male detenti velocitate inmiscetur fugientibus. Quem duobus complectentibus tercius, Ymaut nomine, a tergo lancea perfodit, quem et alii membratim dilacerant.” („Piiskopi kannab ta väle hobune, keda ta viletsasti tagasi hoidis, põgenejate keskele. Kaks haaravad temast kinni, kolmas, nimega Ymaut, pistab ta seljatagant odaga läbi, teised rebivad ta liigehaaval lõhki.”) (Henriku Liivimaa kroonika. Heinrici chronicon Livoniae. Tlk R. Kleis, toim E. Tarvel. Tallinn: Eesti Raamat, 1982, II, 6, lk 30–31.) Episoodist on inspireeritud Garlieb Merkli saksakeelne ossianistlik proosapoeem „Wannem Ymanta – eine Lettische Sage” (Leipzig: Joh. Fr. Hartknoch, 1802; vt selle kohta nt **A. Annist**, Friedrich Reinhold Kreutzwaldi „Kalevipoeg”. Toim Ü. Tedre. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2005, lk 404–408.)

mis tähistab maakonnapiiri. Talsi maakond (lv *Tālsa mōgōn*) otsustas paigaldada Liivi randa piirile Ventspilsli maakonnaga (lv *Vānta mōgōn*) kakskeelse kohanime-tähise. See on osa suuremast märkide vahetamisest haldusüksuste piiridel: 2020. aasta haldusreformiga tekkisid Lätis uued haldusüksused ja nüüd on hakatud nende piiride tähiseid vahetama. Sel suvel peaks Liivi randa lisanduma ametlikke teeviitu, millelt võib lugeda külade ja jõgede liivikeelseid nimesid. Mõne aasta pärast võiks oodata vanade salatsiliivikeelsete kohanimedega märke Salatsi liivi alal.

Tänapäeva liivi kogukonna jaoks on liivikeelsete kohanimedete nähtavus sümboolselt oluline. See sarnaneb 1990. aastate alguses esile kerkinud algatusega, et liivlased saaksid passis oma rahvuseks märkida „liivlane”, mis Nõukogude Liidu ajal ei olnud võimalik.⁶ Selle võimaluse andmine oli kogukonna identiteedi jaoks väga oluline, selleks et näidata oma rahvust ja selle üle uhke olla, kuigi suurt praktilist mõju sellel muudatusel ei olnud.

XX sajandi ajaloo keerdkäikude tõttu on valdav osa liivlasi asunud Liivi rannast elama mujale, kuid Liivi rand on siiski elavas liivi pärimuses oluline kui viimane ala, kus see kogukond on kompaktselt koos elanud. Seetõttu tahavadki Kuramaa liivi perekondade järeltulijad mööda Liivi randa sõites näha külanimesid teeviitadel peale läti keele ka liivi keeles, isegi kui tullakse randa vaid kord aastas liivi pühadeks (lv *Līvōd pivād*), mida peetakse augusti esimesel nädalavahetusel, või liivi laste suvekooli. Nende jaoks on teeviitadel näh-

⁶ Nõukogude Liidu passis oli kohustuslikus korras kirjas ka inimese rahvus, kuid kõik liivlased liigitati lätlasteks. Pärast Läti taasiseseisvumist jätkus kohustus määrata iga kodaniku passis rahvus aastani 2012. Nüüd on igal Läti kodanikul võimalus lasta soovi korral oma rahvus passi märkida, kuid see pole enam kohustuslik.

tav liivikeelne kohanimi visuaalselt oluline märk, et liivi keelel on oma koht maailmas.

Liivi pärand ootab uurijaid

Oluline on märkida, et liivi pärandit ei ole seni küllaldaselt uuritud. Liivi instituut saab liivi pärandi kohta palju küsimusi, millele ei oskaks õigupoolest mitte keegi vastata. Läti teadlased on liivi pärandit uurinud eelkõige arheoloogia vaatenurgast, sest muistsed liivi alad on Lätis, ning mõnevõrra uuema aja liivi kultuuri on uurinud Läti etnograafid. Kummaski teadusharus ei ole keeleoskus esmatähtis, sest on võimalik piirduda esemete ja materiaalse kultuuri uurimisega. Eesti ja soome uurijate huvi keskmis on olnud liivi keel. Lisaks on eestlased ja soomlased tegelenud liivi folklooriga, mis on tähendanud põhiliselt rahvaluule ja muu vaimse pärandi kogumist, aga mitte võrdlevat uurimist, sest see eeldab keeleoskust, ent nii liivi kui ka läti keele oskajad on olnud enamasti keeleteadlased.

Vähe on uuritud, kuidas liivi pärand kajastub läti keeles. Pilt selle kohta on üsna pinnapealne, näiteks on päris palju teada liivi keelest läti keelde laenatud sõnu ja samuti on üldiselt teada, et läti keele sõnarõhk on esimesel silbil liivi keele mõjul. Liivi jälgi läti keeles on uurinud põhiliselt kaks inimest: XX sajandi algupoolel tegutsenud läti tuntuim keeleteadlane Jānis Endzelīns, kes kasutas liivikeelseid materjale, ja XX sajandi teisel poolel murdeuurija Marta Rudzīte, kes oskas liivi keelt.

Uurimusi liivi folkloori ja usundi jälgedest läti omas sama hästi kui ei olegi – taas põhiliselt keelebarjääri tõttu. Läti rahvaluule uurijad jäävad nii-öelda läti folkloori mulli: ingliskeelsete tekstide kaudu on võimalik tutvuda teiste naaberriikide folklooriga, kuid mitte liivi pärandiga. Näi-

teks Oskar Looritsa „Liivi rahva usund”⁷ on avaldatud ainult eesti keeles ja enamik läti folkloori uurijaid ei saa seda kasutada. Samuti pole tõlgitud suuremat osa liivi folkloori algmaterjali.

Liivi instituudi igapäevatoos komis-tame tihti sarnasustele ja võimalikele seos-tele läti ja liivi vaimse pärandi vahel, mida tasuks sügavamalt uurida. Näiteks sotsiaal-meedia kaudu välitoid tehes jõudsimel hil-juti järeldusele, et liivi, läti ja eesti hingede-aeg tundub olevat sarnase pikkusega, kuid leedu hingede-aeg erineb sellest. Siiski ei ole keegi hakanud seda teemat praegu res-sursipuuduse tõttu lähemalt uurima. Seda, et mõne kultuurinähtuse juures võib ole-tada seost liivi pärandiga, tuleb ette päris palju, kuid enamasti jäävad need ootama sügavat akadeemilist uurimist kunagi kaugemas tulevikus.

Kuna liivi keelt ja kultuuri puudutav materjal ja selle uurijad on mööda Euroopat laiali pillutatud, tähendab liivi tee-made akadeemiline uurimine XXI sajandil tegutsemist üleeuroopalises mastaabis. Väga tihe on koostöö Läti Ülikooli liivi instituudi ja Tartu Ülikooli vahel, mis on asjaomase teadustöö põhilised keskused, kuid uurijate ja kontaktide võrk on suur, ulatudes näiteks Helsingisse, Göttingeni ja Viini. Rahvusvahelise teadusliku huvi püsimist võib eeldada edaspidigi, kuna liivi keele kursustele tuleb huvilisi palju-dest ülikoolidest üle Euroopa.

VALTS ERNŠTREITS

Kirjutis põhineb 5. aprillil 2023 Tallinnas Fenno-Ugria Hõimuklubis peetud ette-kandel.

⁷ O. Loorits. Liivi rahva usund I–III; O. Loo-rits, Liivi rahva usund IV–V. Tartu: Eesti Kir-jandusmuuseum, 2000.